

Uspon čovjeka do Boga – u »Ispovijestima« sv. Augustina

Anto MIŠIĆ

Uvod

»Ispovijesti« su bez sumnje najpoznatije i najčitanije djelo koje je napisao sv. Augustin.¹ Premda je to prije svega autobiografsko djelo, gdje možemo slijediti Augustinov životni put, i njegovo obraćenje k Bogu i katoličkoj vjeri, u njemu nalazimo i temeljne teme njegove filozofije, a osobito o Bogu i čovjeku.

»Ispovijesti« ne smijemo shvatiti u preuskom značenju same riječi, kao isповijedanje grijeha, nego prvotno kao »confessio laudis«, ostvarenu pripovijedanjem vlastite prošlosti, te svjedočanstvima vjere i razmišljanjima. Evo kako označuje svoje djelo sam Augustin: »Trinaest knjiga mojih Ispovijesti neka hvale dobrog i pravednog Boga za moja dobra i moja zla, i prema njemu nek uzdignu ljudski um i osjećaje.«²

U ovom prilogu nećemo se zaustavljati na biografskim podacima, ni na neporecivoj književnoj ljepoti djela, nego nas zanima kako Augustin svojim umom i nutarnjim iskustvom nastoji pokazati očitost Božjeg postojanja. Sam je čovjek, i to prije svega njegova duša, polazište na putu k Bogu, tako da je od neporecivosti istine o vlastitom postojanju kadra doći do istine o Božjem postojanju. Put k Bogu ne smije se shvatiti u prostorno-vremenskom smislu; to je naime nutarnji proces, »*via interior*«, koji čovjek treba proći polazeći od svjedočanstva svijeta i osjetila, da bi potom ušao u vlastitu dušu kako bi »u njoj« i »iznad nje« otkrio Boga. Čovjek je dakle polazna točka, put i putnik za uspinjanje k Bogu. Ljudska duša, sa svim svojim dimenzijama, uključena je u otkrivanje Prvog Počela svega. Dušu ne smijemo shvatiti odveć usko, samo kao duhovni dio čovjeka, nego kao cjelovitost ljudskog subjekta, koji po svom djelovanju i podacima dobivenim od osjetila, posjeduje neporecivo iskustvo sama sebe, iskustva da zna i da ljubi. Upravo ta početna sigurnost polazište je za otkrivanje potpune Istine koja je izvor svakoj participiranoj istini. Postupak kojim to Augustin ostvaruje uvijek je onaj nutarnji, tj. polazi od izvanjskog i osjetnog svijeta, zatim ulazi u intimnost duše, mjesto gdje otkriva istinu, te napokon nadilazeći i vlastito JA, otkriva prvu Istinu. Upravo zbog tog

1 Djelo je prevedeno i na hrvatski jezik. Tekstove koje ćemo citirati uzeti su iz prijevoda prof. Stjepana Hosua, A. AUGUSTIN, *Ispovijesti*, »Kršćanska Sadašnjost«, treće izdanje, Zagreb 1983.

2 AUGUSTIN, *Retract.*, 2, 6, 1.

specifičnog načina Augustinova postupka, teško je reći radi li se više o subjektivno-iskustvenom ili demonstrativnom načinu dokazivanja Božje egzistencije. Možda je ispravnije reći da Augustinov nutarnji put (*via interior*) uključuje obje metode i da se one međusobno isprepliću. Dakako da će, zbog ograničenosti prostora u ovom prikazu, nedostajati podaci iz drugih Augustinovih djela, da bismo imali cjelovit uvid u njegovo naučavanje o ovoj temi.

Bogastvo Augustinove misli predložene u naslovu zacijelo se ne može iscrpiti i prikazati na nekoliko stranica, a ovi reci žele prije svega potaknuti na čitanje Augustinovih »Ispovijesti«, kako bi se čitanjem otkrila dubina i bistrina vrela iz kojeg su se napajali naraštaji kroz stoljeća.

1. Bog i duša – dva stožera Augustinova razmišljanja i iskustva

U Augustinovu filozofskom razmišljanju i istraživanju Bog i duša zauzimaju prvotno mjesto.

»Dvostruki je problem filozofije: jedan je čovjek s obzirom na njegovu dušu, a drugi je Bog. Prvi nas uvodi u poznavanja nas samih, drugi je princip našeg bitka.«³

Poznavanje Boga i poznavanje samoga sebe međusobno čvrsto su povezani zbog toga što se dolazi Bogu polazeći od duše, a i zato što se čovjeka može razumjeti samo kad se u njemu prepozna slika Božja. Proučavati dušu, njezinu veličinu, vrijednost i mogućnosti, zapravo znači proučavati veličinu čovjeka. Poznavanje pak čovjeka čvrsto je povezano uz poznavanje Boga, štoviše, to je preduvjet koji je Augustin uočio i istaknuo već u prvim svojim spisima.⁴ »Augustinovsko utemeljenje duše je utemeljenje Boga, i njegovo utemeljenje Boga je utemeljenje duše. On vidi Boga u dnu duše i dušu u odnosu prema Bogu.«⁵

Već od vremena svog obraćenja, Augustinova je velika želja upoznati što više Boga i dušu. Među prvim njegovim spisima, poznatom razgovoru sa samim sobom – »Soliloquia«, čitamo i ovo:

»Razum: Što dakle želiš znati?

Augustin: Želim imati znanje o Bogu i duši.

Razum: Ništa više?

Augustin: Apsolutno ništa.«⁶

Iz navedenih riječi moglo bi se zaključiti da Augustin, zanemarujući tijelo, čovjeka poistovjećuje s dušom. Nema sumnje da je zauzetiji za nju,

3 AUGUSTIN, *De ord.* 2, 18, 47.

4 Usp. AUGUSTIN, *Solil.* 1, 6, 12-13.

5 K. JASPERS, *I grandi filosofi*, Longanesi, Milano 1973, str. 415.

6 AUGUSTIN, *Solil.* 1, 2, 7.

jer čovjek po razumskoj duši nadvisuje životinje. Ipak jasno ističe da i tijelo naravski i bitno pripada čovjeku, preko njegovih osjetila duh dobiva temeljne podatke kao osnovu svake spoznaje.

Odnos duše i tijela Augustin ne vidi kao Aristotel po kome je duša bitna odrednica tijela (materija i forma), a niti kao Platon po kome su duša i tijelo dvije potpune supstancije sposobne za samostalno djelovanje. Po Augustinu između duše i tijela postoji duboko i bitno jedinstvo.⁸

Duh je uzvišeniji dio čovjeka koji je »razumna duša koja se služi tijelom«,⁹ ali ne kao odijeljenim sredstvom nego bitnim ujedinjenjem u ljudskoj naravi. Augustin neprestano ističe prednost duše nad tijelom, ali nikada ne tvrdi da bi tijelo bilo neko zlo ili »zatvor« duše.¹⁰ I tijelo je stvorenje Božje, određeno da kao su-bitan dio, sudjeluje u ljudskoj naravi. Budući da je promjenljiva i nesavršena, različita od Boga, ni duša ne može imati drugog počela osim po stvaranju, i o tom Augustin nema sumnji: »Vjerujem da je sam Bog kao kuća očinska, domovina duše, jer je od Njega stvorena.«¹¹

Već smo na početku istaknuli, u ovom članku prvotno nas zanimaju »Ispovijesti«, stoga ukratko, ne ulazeći u detaljniju pojmovnu¹² i sadržajnu analizu, pogledajmo što ondje Augustin piše o duši. Prije svega i ovdje je prisutna misao da je ona Božje stvorenje. Stvorena je na sliku Božju, a kao supstancija obdarena razumom, ona je jednostavna, duhovna, slobodna i besmrtna.

Istaknuta je važnost odnosa s tijelom, premda su različite naravi.¹³ Različitost naravi ne priječi da duša, koja je jedna, bude život tijelu,¹⁴ ona

- 7 Usp. AUGUSTIN, *De mor. eccl. cath.* 1, 4. Istaknimo da se u Augustina može nazreti svojevrсни antropološki dualizam, više moralne nego ontološke naravi. Nisu toliko podijeljeni materijalni i duhovni čovjek, duh i tijelo. Dvoјstvo se očituje više u »nutarnjem čovjeku«, podijeljen je duh u »*ratio inferior*« i »*ratio superior*«, u »*cupiditas*« i »*caritas*«.
- 8 Svjedoče nam to mnogi Augustinovi tekstovi: »Čovjek je razumska supstancija, sastavljena od duše i tijela« (*De cura pro mor. ger.* 3, 5). »Tijelo je različite naravi od duha; ali nije neprilično ljudskoj naravi koja je sastavljena od duše i tijela« (*De contin.* 12, 26). Usp. još: *De civ. Dei* 21, 10; Ep. 238, 12.
- 9 AUGUSTIN, *De moribus eccl. cath.* 1, 27, 52.
- 10 Prvotnost duše vidi se i iz Augustinove definicije: »Ako želiš definiciju duše, i pitaš me što bi ona bila, odgovaram bez teškoće. Moje je mišljenje da je supstancija obdarena razumom i određena da gospodari tijelom« (*De quant. an.* 13, 22).
- 11 AUGUSTIN, *De quant. an.* 1, 2. Usp. i *De civ. Dei* 12, 32. Isto zaključuje i poznati poznavalac sv. Augustina É. Gilson: »Budući da duša nije Bog, ne može biti drugo nego stvorenje i njezino porijeklo je dakle isto kao svih ostalih bića: svemogućnost Božanske volje koja ih je načinila ni iz čega« (É. GILSON, *Introduzione allo studio di Sant'Agostino*, talijanski prijevod, str. 70).
- 12 O prilično neustaljenoj Augustinovoj terminologiji o duši može se vidjeti u navedenom djelu É. Gilsona, str. 61-62.
- 13 Usp. AUGUSTIN, *Ispovijesti*, 10, 14, 21.
- 14 Usp. AUGUSTIN, *Ispovijesti*, 3, 6, 10.

je i sjedište misli, i samosvijesti. Upravo je samosvijest »*memoria sui*«¹⁵ stožerna misao za dokazivanje duhovnosti, besmrtnosti i slobode duše. Svjesna je da nije tijelo, inače ne bi mogla ljubiti, htjeti, sjećati se, bez svijesti da ljubi, hoće,... a sve to nije ništa tjelesno. Samosvijest duše nije odrednica ni posljedica materije nego vlastitost duhovne supstancije.¹⁶

Poput govora o duši, i govor o Bogu previše je bogat u Augustinovim »Ispovijestima« da bi se mogao iscrpno i sveobuhvatno prikazati u nekoliko redaka. Da bismo čitatelju bar ukratko predočili uvid i uvod u bogatstvo Augustinove misli, zadržimo se samo na prva četiri broja »Ispovijesti«.

Životnu potrebu za Bogom, tvorcem i izvorom našeg bivovanja, Augustin je izrazio na početku »Ispovijesti« glasovitom izrekom: »Jer si nas stvorio za sebe, i nemirno je srce naše dok se ne smiri u tebi.«¹⁷ Ljudska težnja za Bogom bitna je sastavnica našeg bića, postavlja se samo pitanje je li Ga potrebno prvo poznavati pa zazivati ili zazivati da bismo Ga upoznali? Kako zazivati nekoga tko bi bio potpuno nepoznat!? Stoga, zaključuje Augustin, neko izvorno poznavanje Boga preduvjet je bilo kojem približavanju i dubljem shvaćanju. Bog nam mora biti na neki način već znan kod prvog našeg otvaranja prema Njemu i prepoznat na kraju putovanja. Nikad nitko ne traži »ništa«, već onaj koji traži mora na početku imati neko znanje o onome što traži.¹⁸ Tko traži Boga, naći će Ga. Ozbiljno i neumorno istraživačko putovanje sigurno će biti okrunjeno susretom. Valja istaknuti da polazna točka nisu razumski dokazi za Božju opstojnost, nego je to čin vjere. Augustin prije svega nastoji uvjeriti čitatelja u istinitost Sv. pisma koje potvrđuje Božju opstojnost, pa tek pošto je osigurao taj čin vjere, započinje s racionalnim dokazivanjem. To je općenita oznaka Augustinova postupanja i njegova osobnog iskustva, tako da gotovo ni jedan dio augustinovske filozofije, pa ni dokazi za Božju opstojnost, ne izmiču načelu »*credo ut intelligam*«.

Pošto je naznačio važnost traženja Boga, ocrta put kojim treba ići, a on je put nutarnosti, tj. sam čovjek koji je kao samosvjesni i duhovni subjekt, privilegirano mjesto Božje nazočnosti.

»Ali kako ću zazivati Boga svoga, Boga i Gospodara svoga? Zazivat ću ga u sebi kad ga budem zazivao. A gdje je mjesto u meni kamo može

15 »*Memoria sui*«, ili suvremenije rečeno »samosvijest«, detaljno je obrađena u desetoj knjizi *Ispovijesti*, a osobito u govoru o pamćenju.

16 Usp. AUGUSTIN, *De Trin.* 10, 10, 16.

17 *Ispovijesti*, 1, 1, 1.

18 Ovo neko prethodno znanje o Bogu u skladu je s Augustinovim načinom istraživanja, prema kojem ono što se traži mora već na početku na neki način biti poznato, inače se ne bi ni tražilo. Tako i Bog, znan je već u pitanju: (»Postoji li Bog?«; »Tko je Bog?«), i prepoznat u odgovoru. Stoga ne čudi, kako ističe i Gilson, da Augustin kao prvi korak prema Bogu postavlja vjeru (usp. GILSON, *nav. dj.* str. 41 s).

doći Bog moj? (...) Budući dakle da i ja postojim, zašto tražim da dođeš u mene, u mene koji ne bih postojao da nisi ti u meni?»¹⁹

Biti u Bogu i Bog u čovjeku ne znači da su iste supstancije. Božju neovisnost i transcendenciju Augustin napose ističe.²⁰

Kako već spomenusmo, na početku »Ispovijesti«, u kojima pripovijeda svoj put k Bogu, Augustin iznosi svojevrsno »vjerovanje« (credo), na sažet ali gorljiv način.

»Što si dakle, Bože moj? Što si ako ne Gospodin Bog? Tko je, naime, Gospodin osim Gospodina? Ili tko je Bog osim Boga našega? (Ps 18, 32).

Svevišnji, predobri, premoćni, svemogućí; najmilosrdniji i najpravedniji; najskriveniji i najočitiji; najljepši i najjači! Ti si stalan i nedokučiv; nepromjenjiv, a sve mijenjaš; nikad nov, nikad star, a sve obnavljaš i u starost dovodiš oholice da i ne opaze (Job 9,5); uvijek djeluješ i uvijek miruješ; skupljaš, a ništa ne trebaš; nosiš, ispunjaš i zaštićuješ; stvaraš, uzdržavaš i usavršuješ; tražiš premda ti ništa ne nedostaje. (...) Dajemo ti, da bi nam bio dužnik, a tko ima išta što nije tvoje? Vraćaš dugove, a nikome nisu dužari; otpuštaš dugove, a ništa ne gubiš.

A što sam rekao, Bože moj, živote moj, slasti moja sveta? Ili što kaže netko kad o tebi govori? Pa ipak, jao onima koji šute o tebi, kad su i govornjivi jednaki nijemima.«²¹

I iz ovog kratkog, lepršavog a sadržajem tako bogatog ulomka, može se vidjeti da je Bog za Augustina uzrok i mjerilo svake istine, svake stvarnosti i čitave povijesti naravne i vrhunaravne, svijeta i čovjeka. Božje osobine neizmjerljivo su veće i savršenije od bilo kojeg stvorenja od Njega stvorena. Istaknimo samo neke spomenute attribute koji pokazuju tu golemu razliku između Boga i stvorenja: svevišnji, predobri, premoćni, svemogućí, najmilosrdniji, najpravedniji, najskriveniji i najočitiji, najljepši i najjači, a sve ovo rečeno o Bogu treba da bude zaniijekano o čovjeku i drugim stvorenjima koja su i ostaju uvijek nenužna i ograničena.²²

Bog je o sebi ostavio mnoge tragove, pa ipak uvijek ostaje »neznanac«, i premda sve pokreće, kao čista djelatnost (aktivnost), sâm ostaje nepromjenjiv. Potpuno je samodostatan i ne treba ništa, On je punina bitka od

19 *Ispovijesti*, 1, 2, 2.

20 Usp. kao jedan od mnogih primjera: AUGUSTIN, *Ispovijesti*, 1, 3, 3.

21 AUGUSTIN, *Ispovijesti*, 1, 4, 4.

22 Premda Augustin toliko ustrajno ističe Božju transcendenciju, on je ipak uvjeren da se može doći do spoznaje Boga. Dobar poznavalac sv. Augustina, A. Trapé vidi trostruki put kako to postići. »Spoznaja Boga, koju obično iznosi, trovrsta je kao što je trovrstan put za uspinjanje k Njemu. Bog je najviše biće, prva istina i vječna ljubav. Na kojem više inzistira nije moguće reći. Često se zamjećuje nastojanje da ih sažme zajedno, kao kad zaziva Boga »O vječna istino, o istinita ljubavi, o ljubljena vječnosti!« (*Ispovijesti*, 7, 10, 16; usp. A. TRAPÉ, *Patrologia III*, Marietti 1978, str. 389).

kojeg sve stvari crpu snagu i razlog svog opstanka. Bog je, prije svega, težnja nemirnog ljudskog srca, jedino utočište gdje čovjek može naći smiraj svojih nemira.

2. Nutarnji put k Bogu

Nutarnji se put odvija po specifično ljudskom djelovanju razuma i volje, ali uvijek uz posredovanje tijela i osjetila.

Čovjek je po svojoj naravnoj i temeljnoj odrednici putnik, »viator«, u svom zemaljskom i svagdašnjem životu od prvog do posljednjeg udisaja. On je također i putnik prema istodobno poznatom i nepoznatom Bogu. Čovjek je kao samosvjestan subjekt, koji zna, hoće i ljubi, istodobno polazna točka, put i putnik na nutarnjem putu k Bogu, jer samo je čovjek sposoban prepoznati i razumjeti, u stvarnosti koja ga okružuje, znakove Prvog Pokretača. Upravo cjelovitošću svoga duhovnog bića on izriče osobno i sudbonosno pitanje: postoji li Bog? Da bi se dao odgovor na to pitanje, ljudski je duh tu uključen potpuno: ne samo u svojoj spoznajnoj dimenziji, nego i osjećajnoj i voljnoj koje se ostvaruju kao ljubav i sloboda. Ako se istinski želi započeti mukotrpan put traženja susreta s Bogom, potrebno je uključiti čitavu osobu, sa svim što ona jest, što ima i kako živi. Samo osoba, kao svjestan i ljubeći subjekt, sposobna je poduzeti putovanje prema potpunoj Stvarnosti i Istini, ubirući i razumijevajući naznake ograničene i stvorene stvarnosti. Putnik, na putovima k Bogu, uvijek je i samo čovjek, osobni i svjesni subjekt, koji, nadilazeći postupno i svijet i sebe samoga, u vlastitoj nutринi susreće Boga – apsolutnu Stvarnost i Istinu. Ovaj Augustinov postupak poznat je pod nazivom »*via interior*«, nutarnji put koji se ne može posvema poistovjetiti ni sa Sokratovom majeutikom, ni s Platonovom dijalektikom, ni s Aristotelovom logikom, iako u sebi ima elemente svih tih antičkih putova u pronalaženju istine. Premda poznaje ove načine, Augustin stvara svoj. Za pronalaženje istine on prvo promatra svijet, s posebnom pozornošću čovjeka, a prije svega istražuje dubine vlastite nutrine i u sebi nalazi odgovore.

Postupak je više induktivan nego deduktivan, polazi se od iskustva materijalne stvarnosti, zatim prelazi na nutarnju i osobnu, tj. na čovjeka koji misli, hoće i ljubi, iako postavljen u ograničenost svijeta i vremena. Iz susreta i s pomoću vanjskog svijeta, ljudski um prepoznaje prve principe po kojima može započeti logično dokazivanje Božje opstojnosti. Bog nam nije apriorno poznat, nemamo urođenih ideja, ali ulazi u obzor misleće i ljubeće spoznaje. Ljudski duh, kao duh u svijetu, postavljen je između Boga i svijeta, vučen svom svojom naravnom težinom prema Apsolutnom. Po nutarnjem putu čovjek može doseći nadnarav (transcendenciju) i apsolutnu nadnarav – Boga, u najmanju ruku na uključan (implicitan) način. To se dosezanje transcencije ostvaruje u svakoj aktivnosti ljudskog du-

ha. Ipak se uvijek ostaje na putu, »*in via*«, jer Bog će zauvijek ostati skriven, znan i neznan, dostižan i prepoznatljiv, ali neiskaziv u svojoj neizmjenjivosti.

Oznaka nutarnjeg puta k Bogu više je subjektivna premda ima i osobina logičnog dokazivanja. Radi se prije svega o nutarnjem putu duše u duši, utemeljenom na metafizičkom i religioznom iskustvu, čvrsto vezanom uz razumski i logički postupak. Iako je put dug i naporan, Augustin ne sumnja da na kraju dolazi do susreta s Bogom. Tko prevali taj nutarnji put tražeći istinu, sigurno će je naći, doći će do spoznaje Božje opstojnosti, što nikako ne znači i do spoznaje Njegove biti. Možemo reći da je Augustinov nutarnji put dokazivanje Božje opstojnosti, pravi razumski dokaz, premda je prije svega razmišljanje (refleksija) o intimnom iskustvu Boga koji se prepoznaje u stvorenjima i vlastitoj svijesti.

Glavni Augustinov put dokazivanja Božje opstojnosti upravo je »*via interior*«, nutarnje iskustvo istine, prije svega da jesam, mislim, težim, ljubim, a zajedno sa spoznajnom sposobnošću čovjek može dosegnuti ne samo bilo koju istinu nego i onu Vječnu i Apsolutnu. Augustin u svom aposteriornom postupku uvijek počinje od nijemog svjedočenja stvorenih stvari, koje – upitane od ljudskog uma, po tom istom umu koji ih tumači – na neki način progovaraju i svjedoče o nekom Drugom koji je iznad svega, kao uzrok svemu.²³

Kako je već kazano, nutarnji put nije ništa drugo nego li čovjek sam, duša i tijelo, čovjek koji znade da postoji kao duhovno-tjelesno stvorenje u svijetu, kao najuzvišeniji znak stvaralačke Božje nazočnosti. Sve druge stvari moraju biti iskušane (eksperimentirane) preko osjetila i »procijede-ne« svjetlom svijesti, te shvaćene kao ograničene i ovisne o svom Stvoritelju.²⁴ Nutarnji put (*via interior*) tipičan je postupak i najsigurnija staza koju Augustin predlaže onima koji do Boga žele doći prije svega na temelju vlastitog iskustva i naporom svog uma. Tu metodu on je izložio u mnogim svojim djelima, ali ne toliko teoretizirajući o njoj koliko izravno koristeći je kao vlastiti hod Bogu.²⁵ Kao primjer navedimo tekst iz djela

23 Kao tipičan primjer navedimo tekst iz desete knjige Ispovijesti: »Pitao sam zemlju, i reče mi: 'Ja nisam.' I sve što je na njoj priznade mi to isto. Pitao sam more i bezdane, i životinje što gmižu, i odgovoriše mi: 'Nismo mi Bog tvoj, traži ga nad nama!' Pitao sam vjetrove što dušu, i reče mi sav zrak sa svojim stanovnicima: 'Vara se Anaksimem, ja nisam Bog'. Pitao sam nebo, sunce, mjesec i zvijezde, i rekoše mi: 'Ni mi nismo Bog kojega tražiš.' I rekoh svima njima koji okružuju ulaze tijela moga: 'Recite mi o Bogu mome, kad vi to niste, recite mi nešto o njemu!' I povikaše glasno: On nas je stvorio! (Ps 100, 3). Moje pitanje bijaše u mom razmišljanju o njima, a njihov odgovor bijaše njihova ljepota« (*Ispovijesti*, 10, 6, 9).

24 »Zakon je ljudskog uma, 'duh u svijetu' koji jest, živi, djeluje u svijetu i vremenu, i u svijetu primjećuje otiske i slike Jednog koji se iza njih skriva, u njima djeluje i uzdržava ih« (usp. S. BIOLO, *La presenza di Dio*, editrice PUG, Rim 1987, str. 54).

25 Usp. *De vera relig.*, 29, 52-39.73; *Ispovijesti*, 7, 10, 16; 7, 17, 23; 10, 6, 8-10; *In ps.*, 41, 7-8; *De civ. Dei*, 8, 6; *De Trin.*, 8, 2, 3.

»*De vera religione*« koje je napisao nešto poslije svog obraćenja,²⁶ što nam ujedno svjedoči da je Augustin već otpočetak koristio ovu metodu, a kasnije ju je samo više razvijao ističući sad jedan sad drugi element.²⁷

Augustinov nutarnji način dokazivanja sadrži nekoliko zajedničkih točaka: a) polazi od osjetnih stvari koje daju jasno svjedočanstvo svoje nes-talnosti (kontingentnosti); b) drugi je korak povratak čovjeku u skrovitost duše, gdje prebiva istina; c) istražujući vlastitu nutrinu, čovjek otkriva da istina ne može imati podrijetlo u ljudskom umu, jer je i on nestalan (kontingentan) i promjenjiv te može samo sudjelovati (participirati) na istini; d) konačno nadišavši i vlastito JA dolazi se Svjetlu od kojeg se »zapaljuje svjetlo našeg razuma.«²⁸ »Nutarnji put« kao način prepoznavanja Božje opstojnosti možemo ukratko izraziti ovako: »Glavni put je jedan, ona ista svijest, razumna i moralna, koja ga prelazi, koja uzimajući polazište i poticaj od izvanjske stvarnosti, i vrativši se u sebe, pronalazi 'unutar i iznad' sebe Princip sve ograničene stvarnosti i prvi Razlog i Uvjet njihova participirajućeg bitka.«²⁹ Boga dakle ne treba tražiti »vani«, nego prije svega »unutra«, u najintimnijoj intimnosti naših misli, naših ljubavi i htijenja, jer u svakom sudu i činu ljubavi sudjeluje se na Istini i Ljubavi. Iz duboke nutrine potrebno je neprekidno nadilaziti sve ono što je konačno i raspadljivo, jer Bog je uvijek »iznad«, nadilazi sve što je u svijetu i čovjeku. Istaknimo da nutarnost (»interiorità«) i nadnarav (»trascendenza«) nisu dvije različite dimenzije nego jedna koja ima »dubinu« i »visinu«, a nema mjere ni u dubinu ni u visinu.

3. Bog – izvor istine i sreće

Već smo istaknuli da je čovjek svjestan sebe i da ima iskustvo vlastitog bivovanja (egzistencije) te da i u sumnji sigurno zna bar da sumnja i da je sposoban spoznati istinu i to najprije onu da sâm jest – »ego sum«. Svaka

26 Djelo je napisano u Tagasti g. 390., a znamo da se Augustin obratio g. 386. i bio kršten u Milanu od sv. Ambrozija za uskrsnog bdjenja g. 387.

27 Navedimo jedan tipičan primjer: »Nemoj tražiti izvan sebe (...) istina stoji u duši, a ako pronađeš da je tvoja narav promjenjiva, nadiđi i sebe samoga. Ali pripazi da kad nadilaziš sebe sama, ti nadilaziš razumsku dušu. Gdje ustvari dolazi dobar promišljač ako ne k istini? Istina nije nešto što se proizvodi (konstruira) razmišljajući malo-pomalo: ona je naprotiv predodređeni kraj, cilj na kojem se zaustavlja nakon promišljanja. (...) Budi uvjeren da nisi ti ono što je istina: ona ne traži sebe samu; veći si ti usmjeren k njoj, koju tražiš i konačno prispjivaš – pravilno shvaćeno ne u osjetnom prostoru nego naklonošću duše –: da bi se nutarnji čovjek ujedinio s vlastitim nutarnjim gostom iskazano u potpunoj sreći i neizmjerljivoj duhovnosti daleko od bilo kojeg jadnog osjetilnog zadovoljstva« (AUGUSTIN, *De ver. rel.* 39, 72).

28 *Isto.*

29 S. BIOLO, *La presenza di Dio*, Editrice PUG 1987, str.59.

istina može tako postati polazna točka nutarnjeg dokazivanje postojanja apsolutne i nepromjenjive Istine.³⁰

»Istraživao sam naime po čemu zaključujem ljepotu tjelesa bilo nebeskih bilo zemaljskih i što mi pomaže kad o promjenjivim stvarima ispravno sudim i govorim: 'Ovo mora biti ovako, a ono ne.' Istražujući dakle po čemu sudim, kad tako sudim otkrio sam da je to nepromjenjiva i istinita vječnost istine iznad moga promjenjivog duha.

Tako sam se postepeno uspinjao od tjelesa do duše koja osjeća preko tijela, i odande do njezine unutarne moći kojoj tjelesna osjetila javljaju vanjske utiske, a dotle dopiru i životinje. Odande se opet uspeh do razumne moći, kojoj pripada prosuđivanje onoga što se dobiva od tjelesnih osjetila (...) da bi otkrila kakvo je to svjetlo oblijeva kad bez ikakve sumnje tvrdi da nepromjenjivo treba pretpostavljati promjenjivome, i odakle poznaje samo nepromjenljivo biće, jer kad ga ne bi na neki način poznavala, nikako ga ne bi sa sigurnošću pretpostavljala promjenjivome.«³¹

Tražeci izvor sreće Augustin prvo upozoruje da: »I ne samo ja ili nas nekolicina, nego uopće svi želimo biti blaženi. Kad to ne bismo sigurnom spoznajom znali, ne bismo tako sigurnom voljom to željeli. Ali što je to?«³² Prva poteškoća je odgovoriti na pitanje odakle u čovjeku ta težnja za srećom, jer da bi se nečemu moglo težiti, mora se već na neki način spoznavati inače bi i težnja bila besmislena.³³ Neko sjećanje tražene sreće mora postojati, ali ono nije nalik sjećanju na posjećeni grad, jer sreća nije tijelo i ne može se vidjeti očima. Nije nalik ni sjećanju na brojeve, jer spoznavši ih nitko ne nastoji i posjedovati ih »a o blaženom životu imamo neko znanje i zato ga ljubimo, pa ipak ga još želimo i postići da bismo bili blaženi.«³⁴ Lako je dakle dokazati da svi žele biti sretni, vrlo je međutim teško pokazati u čemu se sreća sastoji.

»Kad bismo dvojicu pitali žele li ići u vojsku, moglo bi se dogoditi da jedan od njih odgovori da želi, a drugi da ne želi. Kad bismo ih pak pitali žele li biti blaženi, jedan i drugi bi odmah bez oklijevanja odgovorili da žele. A obojica, i onaj koji bi želio ići u vojsku, i onaj koji to ne bi želio, ne bi time željeli ništa drugo nego da bi bili blaženi.(...) Tako se svi slažu

30 »Eto zašto se dokazi za Božju opstojnost, utemeljeni na nepromjenjivosti istine, nužno nalaze u osnovi svih drugih, uključivo onih kozmoloških, jer istinito je nepromjenjivo. Ako se dakle istina nalazi u ljudskoj svijesti, razabrali gdje se ona nalazi znači maksimalno se približiti samom Bogu« (É. GILSON, *Introduzione allo studio di Sant'Agostino*, str. 37).

31 *Ispovijesti*, 7, 17, 23.

32 *Ispovijesti*, 10, 21, 31.

33 Volja uvijek slijedi spoznaju, ništa ne može biti željeno a da prije nije spoznato (usp. Sv. TOMA, *De Veritate*, 22, 11; *S. Theol.*, I, q.80 a. 2).

34 *Ispovijesti*, 10, 21, 30.

u tome da žele biti blaženi, kao što bi se svi slagali – kad bismo ih to pitali – da se žele veseliti, i to veselje oni zovu blaženi život. Pa iako ga jedan postiže ovdje, drugi ondje, ipak je jedno čemu svi teže stići: da se raduju.»³⁵

Augustin ne osuđuje sve užitke tjelesnih osjetila i zemaljskih ljepota, ali zaključuje da oni ne mogu učiniti čovjeka sretnim. Samo u vrlo širokom značenju riječi može se govoriti o sreći grešnika, koji se proglašava zadovoljan s tjelesnim užicima kojima se podaje, jer ne poznaje uzvišeniju radost duha. Lažna je sreća koju daju stvorenja a istinsko blaženstvo može podariti samo Bog.

»Daleko bilo, Gospodine, daleko bilo od srca sluge tvoga koji se tebi ispovijeda, daleko bilo da bih se smatrao blaženim ma kojim se veseljem veselio. Ima naime veselje koje se ne daje bezbožnima, nego samo oni koji te nesebično štiju, kojima si radost ti sam. I upravo to je blaženi život: radovati se za tebe, u tebi i zbog tebe. Upravo to i ništa drugo. Koji drže da je blaženi život nešto drugo, trče za drugim veseljem koje nije ono pravo. Ipak se njihova volja ne može odvratiti od neke slike veselja.»³⁶

Zaključivši da se sreća ne može sastojati u tjelesnom uživanju, i da to nije istinski odgovor na općenitu težnju sviju za blaženstvom, Augustin nastavlja svoje istraživanje prelazeći od tjelesnih stvari na dušu, budući da je blaženstvo duhovno dobro, posjedovanje ili neposjedovanje materijalnih dobara ne može ga ugroziti.

Sigurniji temelj za odgovor na opće prisutnu čežnju za blaženstvom Augustin nalazi u težnji za istinom, jer je očito da se svi vesele istini.

»Vidio sam mnogo ljudi koji hoće prevariti drugoga, ali nikoga koji bi htio biti prevaren. Gdje su dakle upoznali ovaj blaženi život ako ne ondje gdje su upoznali istinu? Ljube naime i nju, jer ne žele biti prevareni, a kad ljube blaženi život, što nije ništa drugo nego radost zbog istine, svakako ljube i istinu, a ne bi je ljubili kad ne bi bilo nekoga znanja o njoj u njihovu pamćenju.»³⁷

Iz činjenice da nitko ne želi biti prevaren, Augustin s pravom zaključuje da svi ljube istinu i teže za njom. Zapreka istinskoj radosti sastoji se u tome, što se predmet vlastite ljubavi proglašava istinom, a kako nitko ne želi biti prevaren, često se ne prihvaća razotkrivanje vlastitih zabluda. Nitko se međutim ne može sakriti istini, koja je konačno jedna, vječna i neizmjerana, jednaka za sve. Ona je Bog. Stoga je potrebno, ako se želi

35 *Ispovijesti*, 10, 21, 31. Augustin je posvetio veći dio desete knjige *Ispovijesti* opisivanju u čemu sve ljudi traže užitak: piće, mirisi, znatiželja... Usp. *Ispovijesti*, 10, 30, 41-39, 46.

36 *Ispovijesti*, 10, 22, 32.

37 *Ispovijesti*, 10, 23, 33.

uživati u istini, nadići materijalni svijet pa i samu dušu, koju treba obasjavati jedno drugo svjetlo, budući da ni ona po svojoj naravi (esenciji) nije istina. Sreća je u istini, i potpuna sreća je u punini istine u Bogu, od kojega izvire svaka istina i svako blaženstvo. »Gdje sam naime našao istinu ondje sam našao Boga svog, samu istinu koju nisam zaboravio otkako sam je upoznao.«³⁸

Sažimajući svoje izlaganje možemo zaključiti da svaki čovjek želi biti sretan, premda često ne zna u čemu se sastoji istinska sreća. Ne može se biti sretan bez posjedovanja željkovane stvari. Istinski sretnim ne mogu se smatrati ni oni koji, doduše posjeduju ono što žele, ako to nije kadro ispuniti ponor ljudskih težnji koji je Augustin ocrtao jednom od svojih najznanijih rečenica: »Ti ga potičeš da traži tebe, jer si nas stvorio za sebe, i nemirno je srce naše dok se ne smiri u tebi.«³⁹ Ljudske čežnje može ispuniti samo netko trajan, neovisan, savršen, koji ne može biti ni uništen ni izgubljen a to je jedino Bog. Stoga onaj tko nađe istinu, nalazi Boga, konačnu i jedinu Istinu i sigurni izvor sreće i svake druge istine.

4. Bog – uzrok stvorenjima

U prethodnom broju nastojali smo pokazati kako čovjek može otkriti Boga iz težnje za istinom i srećom, što je karakterističniji i redovitiji put koji Augustin predlaže u svojim djelima pa i u Ispovijestima. Razmotrimo malo drugi put k Bogu, također prisutan u Ispovijestima, a koji nas vodi od stvorenja k Stvoritelju, od promjenjivoga k Nepromjenjivom. Istražujući promjenjivu narav tijela i duše Augustin dolazi do shvaćanja nepromjenjivog Boga koji je jedini biće po svojoj biti (*esse per essentiam*).

»Tada obratih pozornost na stvari koje su ispod tebe, te vidjeh da one niti potpuno postoje niti potpuno ne postoje: postoje jer potječu od tebe, a ne postoje jer nisu ono što si ti. Jer ono uistinu postoji što nepromjenjivo ostaje.«⁴⁰

Samo se Bog u jednostavnosti svoje biti ne mijenja jer posjeduje nepromjenjivu puninu bitka.

»Ili postoji li neko drugo vrelo iz kojega primamo bitak i život, osim onoga iz kojega nas ti stvaraš, Gospodine, za kojega biti i živjeti nisu dvije različite stvari, jer je vrhovni bitak i vrhovni život jedno te isto? Najviši si i ne mijenjaš se.«⁴¹

38 *Ispovijesti*, 10, 23, 35.

39 *Ispovijesti*, 1, 1, 1.

40 *Ispovijesti*, 7, 11, 17.

41 *Ispovijesti*, 1, 6, 10.

Slijedeći taj put k Bogu Augustin je došao do takve sigurnosti da bi, kako kaže, lakše posumnjao u vlastitu nego u Božju opstojnost.⁴²

Da bi došao do sigurnosti u Božje postojanje, istražujući stvorenja, Augustin predlaže dvije različite metode. Prva je već spomenuti »nutarnji put«, a druga više »skolastička«, nalik glasovitim »pet putova« sv. Tome.

Kao primjer za prvu metodu navedimo tekst iz desete knjige Ispovijesti⁴³ gdje se opisuje stupnjevito i nutarnje uspinjanje k Bogu. To uspinjanje nije samo čin uma nego i ljubavi. Upravo sigurnost da Boga ljubim nameće pitanje: što je to što ljubim? Postupak je odgovaranja na ovo sudbonosno pitanje tipično Augustinov. Polazi se od svijeta: »Pitao sam zemlju, i reče mi: 'Ja nisam'. I sve što je na njoj priznade mi to isto.« Augustin zatim ispituje more, zrak, sunce, zvijezde i sve životinje, ali odgovor je uvijek isti: »Nismo mi Bog tvoj, traži ga nad nama!« Najveće svjedočanstvo koje mogu dati stvorenja jest da nisu sami sebe stvorili, nego da postoji njihov Stvoritelj.

Augustin zatim ispituje dubine svoje duše i tijela, nutarnje i vanjske sposobnosti, ali zaključak je isti: sve što nas okružuje i što jesmo ne može biti Bog nego samo od njega stvoreno.

Kao primjer za drugu, više silogističku, metodu dokazivanja Božje egzistencije navedimo primjer iz jedanaeste knjige Ispovijesti:

»Evo postoje nebo i zemlja i viču da su stvoreni, jer se mijenjaju i preobrazuju. A sve što nije stvoreno, a ipak postoji, nema u sebi ničega čega nije bilo prije: to bi bila promjena i preobrazba. Viču također da nisu sami sebe stvorili: 'Zato postojimo jer smo stvoreni; nije nas dakle bilo prije nego što smo bili, da bismo mogli stvoriti sebe.' I glas njihov koji to govori jest upravo u tome što se vide. Ti si ih dakle, Gospodine, stvorio, ti koji si lijep, jer su oni lijepi; ti si dobar, jer su oni dobro; ti postojiš, jer oni postoje.«⁴⁴

Iz ovog teksta mogli bismo načiniti pravi silogizam za Božju opstojnost. Osnovne točke su: a) prvo se ističe očitost postojanja svijeta: »Evo postoje nebo i zemlja«; b) Stvari nemaju uzrok u sebi samima: »Viču također da nisu sami sebe stvorili« i c) Konačno zaključuje: »Ti si ih dakle, Gospodine, stvorio.«

Bog je jedini koji postoji a da nije stvoren, a sve ostalo u sebi posjeduje nešto što nije uvijek imalo. I bilo je razdoblje kad nije postojalo, kad je prešlo iz nebića u biće. Bog jedini posjeduje puninu bitka, jer je nestvoren, odvijeka i nepromjenjiv, on je sam Bitak. Sve stvoreno jasno svjedoči da nije postojalo i da je od drugoga pozvano u postojanje. Budući da svi-

42 Usp. *Ispovijesti*, 7, 10, 16.

43 Usp. *Ispovijesti*, 10, 6, 9.

44 *Ispovijesti*, 11, 4, 6.

jet nije postojao, nije mogao ni sam sebi darovati egzistenciju, nego ju je dobio od nekoga koji to ima u sebi. A to može biti samo Bog.

U ovom primjeru imamo siguran i jasan dokaz Božje opstojnosti kao savršenog i apsolutnog bića koje je stvarajući svijet postao i njegov prvi uzrok.

Našavši Stvoritelja, Augustin je morao dati odgovor na nimalo lakše pitanje: kako je Bog stvorio svijet? Dva su moguća odgovora: ni iz čega ili iz vlastite biti. Smatrati da je Bog stvorio svijet iz vlastite biti, značilo bi da je jedan njegov dio postao promjenjiv i konačan. Budući da je Bog savršen i da se ne mijenja, svijet ne može biti stvoren iz njegove biti. Pokazavši neodrživost stvaranja iz Božje biti, Augustin zaključuje da je Bog sve stvorio iz ničega.

»Ali odakle je, kakva god bila, postojala, ako ne od tebe, od kojega su sve stvari ukoliko postoje? Ali one su toliko dalje od tebe koliko su različitije od tebe, i ta udaljenost nije prostorna. Stoga si ti, Gospodine, koji nisi sad ovo sad ono, sad ovakav sad onakav, nego uvijek isti, svuda isti i isti: svet, svet, svet, Gospodin Bog Svemogućí, ti si u Početku, koji je od tebe, u Mudrosti svojoj, koja se rodila od tvoje biti stvorio nešto i to iz ničega. Stvorio si naime nebo i zemlju, ali ne od sebe: jer bi to onda bilo nešto jednako Jedinoređencu tvome, a po tome i tebi, a nikako ne bi bilo pravedno da bi bilo jednako tebi ono što nije od tvoje biti. A osim tebe nije bilo ničega drugoga od čega bi ih načinio, Bože, jedino Trojstvo i troje Jedinstvo: i zato si od ničega stvorio nebo i zemlju.«⁴⁵

Pokazavši nužnost stvaranja iz ničega Augustin je morao odgovoriti i na dodatna pitanja: što znači stvaranje iz ničega i koji je odnos stvaranja i vremena?

Stvaranje iz ničega znači nastajanje stvari u sveobuhvatnosti svoga bića od prvog uzroka, što isključuje bilo koje drugo proizlaženje za bilo koji njezin dio. Stvaranje iz ničega nije slično umjetniku koji iz već postojećeg kamena kleše kip. Ne samo da kip ne nastaje iz ničega nego i kipar, da bi mogao djelovati, mora postojati, mora od Boga primiti duhovne i tjelesne sposobnosti da bi mogao preoblikovati već postojeću materiju. Ljudsko djelovanje dakle sasvim je nešto drugo od Božjega.

»Tebe hvale sve ove stvari kao Stvoritelja svoga. Ali kako ih ti stvaraš? Kako si stvorio, Bože, nebo i zemlju? Nisu zaista ni na nebu ni na zemlji načinio nebo i zemlju, ali ni u zraku ni u vodama, jer i oni pripadaju nebu i zemlji; nisi ni u cijelom svijetu stvorio cijeli svijet, jer nije bilo mjesta gdje bi mogao biti stvoren prije nego je bio stvoren da postoji. Nisi ni u ruci držao ništa da od toga načiniš nebo i zemlju: jer odakle bi ti uzeo to što ti nisi stvorio, da od toga nešto načiniš? Što naime postoji

45 Ispovijesti, 12, 7, 7.

drugačije nego zato što ti postojiš? Dakle, ti si rekao, i stvari postadoše, riječju svojom ti si ih stvorio.»⁴⁶

Za stvaranje svijeta Bog, dakle, nije imao već postojeću materiju, jer bi inače Bog bio njome ograničen, nego je sve stvorio iz ničega slobodnom voljom i ljubavlju po svojoj riječi. Ne radi se o riječi nalik ljudskoj koja se prenosi ustima, niti se može čuti tjelesnim ušima nego se čuje »nutarnjim uhom«, a što nije ništa drugo nego ljudski razum priklonjen vječnoj istini.⁴⁷

Po svojoj riječi Bog stvara svijet u jednom jedinom činu svoje volje, ostajući nepromjenjiv i vječan. Stvari nastaju i nestaju u trenutku u kojem je Bog od vječnosti odredio da imaju početi ili prestati postojati.

Odmah po rješenu problema odakle je Bog stvorio svijet postavlja se i pitanje kada je to učinio? Raspravu o vremenu i stvaranju u vremenu Augustin počinje jednim zanimljivim ali nimalo lakim pitanjem: »Što je radio Bog prije nego je stvorio nebo i zemlju?«⁴⁸ Ono što Augustin želi odlučno isključiti jest pomisao da bi postojalo neko vrijeme prije stvaranja svijeta.

»Neka dakle uvide da ne može postojati nikakvo vrijeme bez stvorenja i neka prestanu govoriti takve gluposti. Neka upru pogled i na ono što je pred njima, i neka shvate da si ti prije svih vremena vječni Stvoritelj svih vremena i da nijedno vrijeme nije s tobom suvječno, i nijedno stvorenje, ako i ima kojè stvorenje iznad vremena.«⁴⁹

U Bogu ne postoji ni »prije« ni »poslije«, on je nepromjenjiva vječnost. Vječno postojanje, za razliku od onog vremenitog, potpuno je zajedno i bez susljednosti. Stoga na postavljeno pitanje što je Bog radio prije stvaranja, Augustin odgovara da nije radio ništa.

»Evo odgovaram onome koji pita: 'Što je radio Bog prije nego što je stvorio nebo i zemlju?' (...)

Kažem da si ti, Bože naš, Stvoritelj svega stvorenja, pa ako se pod imenom neba i zemlje razumijeva sve stvorenje, smionio kažem: 'Prije nego je Bog stvorio nebo i zemlju, nije radio ništa. Ako je naime nešto radio, što je to bilo ako ne stvorenje?'«⁵⁰

Da je Bog nešto radio, bilo bi to upravo stvaranje, a to bi bio i početak vremena. Prije stvaranja vrijeme nije postojalo. Prije i poslije pripadaju svijetu stvari i ljudskog govora, a u Bogu je samo nepromjenjivi trenutak prisutne vječnosti. Bog ne pretječe vrijeme u vremenu, inače ne bi bio

46 *Ispovijesti*, 11, 5, 7.

47 *Usp. Ispovijesti*, 11, 6, 8.

48 *Ispovijesti*, 11, 10, 12.

49 *Ispovijesti*, 11, 30.40.

50 *Ispovijesti*, 11, 12, 14.

ispred svakog vremena. Bog stvorivši sve stvorio je i vrijeme, stoga je govor o vjekovima prije stvaranja prazan i bez bilo kakve znakovitosti. U božanskoj vječnosti, gdje nema nikakve promjene, nije moguće zamisliti vrijeme. Augustinov zaključak je jasan i kratak:

»Nije dakle bilo vremena kad ti nisi ništa radio, jer si ti stvorio i samo vrijeme. I nikakvih vremena nema koja su suvječna s tobom, jer ti stalno postojiš, a vremena ne bi bila vremena kad bi bila stalna. A što je vrijeme? Tko bi to mogao lako i ukratko razjasniti? (...) Ako me nitko ne pita, znam, ali ako bih htio nekome na pitanje to razjasniti, ne znam; ipak sa sigurnošću mogu reći da znam, kad ne bi ništa prolazilo, da ne bi bilo prošloga vremena, i kad ne bi ništa dolazilo, da ne bi bilo budućeg vremena, i kad ne bi ništa postojalo, da ne bi bilo sadašnjeg vremena.«⁵¹

Zaključak

Polazna točka bilo kakvog istraživanja i konačno traženje Boga, za Augustina je uvijek i samo čovjek. Samo je čovjek sposoban shvatiti i otkriti iz svjedočenja stvarnosti, nužnost Prvog Principa. Ali prije svega čovjek po svom djelovanju, otkriva vlastiti JA, kao samosvjestan subjekt u svom djelovanju. Ova prva i neporeciva istina, postaje polazište nutarnjeg puta k Istini, na kojoj participira svaka druga istina, a to ne može biti nitko drugi doli Bog, sveukupna Istina i vrhovno Biće. Nutarnja metoda dokazivanja nema ništa zajedničkog s bilo kakvim oblikom imanentizma ili urođenih spoznaja. Postupak je aposterioran. Uvijek se polazi od podataka osjetila, koje »bude« samosvijest subjekta, koji svjestan samoga sebe ima iskustvo vlastita postojanja. Ovo ujedno postaje i »poziv« na ispitivanje vlastitih dubina duha, gdje se u najintimnijoj intimnosti zbiva dramatični susret s Bogom, koji ipak ostaje uvijek »dublje« od dubina našeg duha i »viši« od spoznajnih mogućnosti našeg uma.

Spoznaja čovjeka i spoznaja Boga, idu skupa, međusobno se prožimlju u uzajamnoj međuovisnosti. Ne može se upoznati Boga bez poznavanja čovjeka. Drugim riječima, što se više silazi u nutarnje dubine čovjeka, to se više uspinje prema Bogu koji je: »dublje u meni od moje najdublje nutrine i više u meni od najviše zamisli moje!«⁵²

Na osnovi izloženoga mogli bismo na kraju kazati i zaključiti da je Augustin bez sumnje uvjeren da se može dospjeti do osobne spoznaje Boga,

51 O samoj naravi vremena i kako se ono mjeri, Augustin govori u većem dijelu jedanaeste knjige Ispovijesti (usp. 11, 14, 17-17-31, 41), a s punim pravom može se kazati da ove stranice pripadaju u najzanimljivije i najdublje misli izrečene o vremenu u čitavoj povijesti filozofije.

52 *Ispovijesti*, 3, 6, 11.

i dati logične razloge nužnosti njegova postojanja, premda on uvijek nadilazi svaku našu spoznaju i racionalni dokaz. Međutim, mnogo je važnije osobno iskustvo susreta s Bogom u dubinama vlastite duše, koje često ostaje neizrecivo i nepriopćivo ljudskim govorom. Pa i Augustinove »Is-povijesti« samo su pokušaj da riječima izrazi ono što je mnogo bogatije iskustvom doživio.

»O vječna istino, o istinita ljubavi, o ljubljena vječnosti! Ti si Bog moj, tebi uzdišem danju i noću.« (Ispov., 7,10,16)

ASCENT OF MAN TO GOD

Anto Mišić

Summary

In his discourse on Augustine's "Confessions" the author doesn't stop at the biographical data neither at the outstanding literary beauty of this masterpiece, but is interested in how Augustine endeavours, with his mind and inner experience, to prove the evidence of God's existence.

To Augustine, the human being itself, his/her soul above all, is the starting point on the way to God. Proceeding from the undeniable truth of its own existence, the human soul is able to attain the truth of God's existence. The path to God should not, therefore, be considered in terms of space and time; it is, namely, an inner process - "via interior" - a person has to absolve beginning from the witnessing of the world and the senses.

Due to this Augustine's specific elaboration it is hard to say whether it is a subjective-empirical or a demonstrative approach in proving the existence of God. According to the author, Augustine's inner way (via interior) includes both approaches simultaneously.